

Sarah Bossaert

‘Interactie in het eerste leerjaar vanuit genderperspectief’ – Samenvatting

In dit proefschrift wordt onderzocht of meisjes en jongens in het eerste leerjaar basisonderwijs in gelijke mate en op dezelfde wijze deelnemen aan de interactie met de leerkracht, en of er daarbij een evolutie is tussen het begin en het einde van het schooljaar. Uit voorgaand onderzoek in binnen- en buitenland is gebleken dat jongens vaak meer tijd en aandacht van de leerkracht opeisen doordat zij tijdens de les meer aan het woord komen en meer berispingen krijgen voor hun gedrag in de klas. Meisjes daarentegen zouden rustiger zijn en minder de kans krijgen om aan de gesprekken deel te nemen. De rol van de leerkracht in het veroorzaken of versterken van deze verschillen wordt in de literatuur vaak verondersteld, maar zelden onderzocht. Hoewel leerkrachten er meestal naar streven elke leerling als een individu te benaderen, is het niet uitgesloten dat zij, op basis van (stereotiepe) verwachtingen, meisjes en jongens onbewust verschillend behandelen. Uiteraard zijn er ook buiten de klas socialisatieprocessen werkzaam, die bijdragen tot de reproductie van genderverschillen.

Dankzij de financiële steun van de Onderzoeksraad van de Vrije Universiteit Brussel werd in dit onderzoeksproject de interactie in het eerste leerjaar geobserveerd bij 12 leerkrachten (10 vrouwen en 2 mannen) in het eerste leerjaar basisonderwijs van het Gemeenschapsonderwijs in Vlaanderen. In totaal waren er 216 leerlingen bij het onderzoek betrokken, 117 meisjes en 99 jongens. Zowel in het begin als op het einde van het schooljaar vonden er wekelijkse observaties (met video-opnames) plaats van klassikale leergesprekken tijdens de lessen Nederlands en wereldoriëntatie. In het eerste leerjaar komen leerlingen in een nieuwe situatie terecht, waarbij nieuwe (interactie)afspraken en regels worden aangebracht. Uit het onderzoek blijkt dat alle leerkrachten zeer veel tijd en energie besteden aan het uitleggen en doen naleven van die afspraken, omdat de leerlingen moeten leren luisteren naar elkaar en elkaar te laten uitpraten. Alle leerkrachten vragen dan ook geregeld om de vinger op te steken en geen antwoorden en opmerkingen te geven zonder toelating. In de praktijk wordt daar echter geregeld van afgeweken in de zeer snelle opeenvolging van vragen en antwoorden. Zo spreken leerlingen (in de 12 klassen samen) in een kwart van de gevallen zonder toelating, zowel bij het geven van allerhande (soms grappig bedoelde) opmerkingen als bij het beantwoorden van de zeer talrijke ‘wie-weet-het-vragen’ (= tot de hele klas gericht). Deze aantallen variëren vrij sterk van klas tot klas. Een zeer gedetailleerde indeling van alle uitingen in types beurten (en berispingen) maakt het mogelijk om na te gaan hoe verschillen in de deelname van bepaalde leerlingen (meisjes / jongens) tot stand komen en wat het aandeel van de leerkracht daarin is. Daarnaast wordt met voorbeelden aangetoond dat zowel leerkrachten als leerlingen geregeld erg stereotiepe uitspraken doen over vrouwen en mannen, vooral met betrekking tot de verdeling van de huishoudelijke taken, waarbij de vrouw haast vanzelfsprekend de voornaamste zorgtaken lijkt op te nemen.

Uit de onderzoeksgegevens komt een vrij gelijkmatige verdeling van de spreekruimte voor meisjes en jongens naar voren. Een algemene dominantie van de jongens, zoals die in eerder onderzoek vaak werd aangetoond, wordt hier dus niet bevestigd. In sommige klassen komen de meisjes wat vaker aan het woord, in andere de jongens. In een aantal klassen zijn er eerder erg uitgesproken individuele verschillen, waarbij slechts enkele leerlingen – vaker jongens dan meisjes – het gesprek domineren. Uit het type beurten blijkt dat verschillen hoofdzakelijk vanuit de leerlingen zelf komen en niet door de leerkracht worden veroorzaakt of versterkt. Integendeel, vrijwel alle leerkrachten hanteren een aantal compensatietechnieken zoals het

geven van rechtstreekse beurten of van extra deelvragen aan 'stillere' leerlingen, en zijn tijdens de les zeer bewust met de beurtverdeling begaan.

Ondanks de vrij gelijkmatige verdeling van de spreekruimte zijn er wel een aantal verschillen tussen meisjes en jongens. Meisjes blijken zich reeds vanaf het begin van het schooljaar meer als 'modelleerlingen' te gedragen dan jongens: zij houden zich meer aan de afspraken en beantwoorden meer wie-weet-het-vragen van de leerkracht. Bovendien krijgen meisjes op hun bijdragen significant meer positieve feedback van de leerkracht dan jongens, wat wijst op een hogere antwoordkwaliteit. Jongens vertonen over het algemeen meer dan meisjes de neiging om antwoorden (en opmerkingen) te roepen, en raden er daarbij soms op los om toch maar als eerste het antwoord te geven. Aangezien de beurten zonder toelating een minderheid van het totaal aantal beurten uitmaken (26%) levert dit gedrag hen niet noodzakelijk meer beurten op. Hoewel er uiteraard uitzonderingen zijn in beide groepen, hebben meisjes vanaf het begin van het jaar gemiddeld gezien ook wat hogere rapportcijfers voor de onderzochte vakken dan jongens.

Om na te gaan of leerkrachten het spreken zonder toelating gemakkelijker aanvaarden van meisjes of jongens, werden ook alle pogingen van leerlingen om te spreken zonder toelating en de reacties van de leerkracht daarop geanalyseerd. In voorgaand onderzoek werd soms aangenomen dat leerkrachten het verschil zelf creëren of versterken doordat ze strenger reageren op het geroep van meisjes dan van jongens. Uit de analyse van de pogingen blijkt echter het tegendeel. Reeds vanaf het begin van het schooljaar ondernemen (een aantal) jongens meer pogingen om te spreken zonder toelating. Leerkrachten geven jongens daarvoor over het algemeen sneller een berisping, niet omdat het jongens zijn, maar omdat ze veel pogingen ondernemen. Het roepen wordt namelijk gemakkelijker aanvaard van leerlingen die weinig pogingen ondernemen, in dit geval eerder meisjes. De talrijke pogingen van sommige jongens leveren hen – naast heel wat berispingen – echter toch ook heel wat beurten zonder toelating op. Tussen het begin en het einde van het schooljaar zijn er opvallend weinig verschuivingen in de types beurten en de verdeling van de beurten over meisjes en jongens. In de meeste klassen slaagt de leerkracht erin om de onderlinge verschillen wat uit te vlakken door leerlingen de interactieregels (beter) te laten naleven. Ook dit wijst erop dat de leerkrachten de bestaande verschillen niet zelf veroorzaken of in de hand werken.

Jongens krijgen in totaal significant meer berispingen, zowel wegens gedrag als wegens het overtreden van de interactieregels. Het onderzoek geeft aanwijzingen dat zij daarvoor weldegelijk aanleiding hebben gegeven. Toch zijn er ook in bijna elke klas enkele jongens die vrijwel geen enkele berisping krijgen, maar die zijn minder talrijk dan bij de meisjes. Op basis van een beoordeling van individuele leerlingen, vinden de leerkrachten de jongens ook meer 'ordeverstoring'. De meeste jongens hebben dus reeds vanaf het begin van het eerste leerjaar meer 'negatieve contacten' met de leerkracht (geregeld een kwart van hun totaal aantal contacten), en dit zowel voor hun gedrag als voor hun inhoudelijke bijdragen. Het is niet uitgesloten dat dit deel uitmaakt van of aanleiding geeft tot een antischoolse houding, die in (binnen- en buitenland) onderzoek vaak in het secundair onderwijs wordt gerapporteerd. Anderzijds kan de minder assertieve houding van meisjes ook nadelig zijn in het latere publieke leven. Hoewel het niet de bedoeling is dat alle leerlingen precies op dezelfde wijze in de les aan bod komen, moeten we erover waken dat niet steeds dezelfde (groep) leerlingen aan de zijlijn blijft staan of op een negatieve wijze aan bod komt. Het is wel de bedoeling elk individu kansen te bieden op een optimale ontwikkeling. Aandacht voor mogelijke genderverschillen in de interactie kan daar zeker toe bijdragen. Dit proefschrift sluit dan ook af met enkele aanbevelingen voor het beleid met betrekking tot gender en onderwijs.